

УДК 314.74:316.422

О.А. МАЛИНОВСЬКА,
*доктор наук з державного управління, зав. відділу
Національного інституту проблем міжнародної безпеки*

МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЇ ТА СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах глобалізації світової економіки міжнародні міграції досягли безпрецедентних масштабів. Вони належать до найбільш вагомих факторів розвитку людства, спричиняючи кардинальні економічні, політичні й соціальні зміни. Вплив міграцій на суспільні трансформації перебуває у центрі уваги зарубіжної і вітчизняної науки. Роботи Е.Лібанової, С.Пирожкова, О.Позняка, І.Прибиткової, О.Хомри та інших присвячені обумовленим міграціями змінам вікової та етнічної структури населення, рівнів життя, освіти та зайнятості, накопичення людського капіталу тощо. В руслі цих досліджень у даній статті розглянуто деякі значущі соціальні результати міжнародних міграцій доби глобалізації, виникнення нових суспільних явищ, або наповнення новим змістом тих, що існували раніше.

Насамперед варто зазначити, що внаслідок залучення до переміщень населення практично всіх країн та регіонів міграційні потоки відзначаються не лише масштабністю, а й етнічною, релігійною, культурною розмаїтістю, яка останнім часом помітно зростає. Тому найбільш очевидним наслідком інтенсифікації міжнародних міграцій є урізноманітнення етнічного складу населення більшості країн світу, передовсім індустріально розвинутих (табл. 1). Завдяки міграціям у безпосередню взаємодію вступають різні етнічно-культурні групи, виникають серйозні виклики як для самих мігрантів, так і суспільств прийому. Це особливо відчувається ще й через те, що для багатьох країн (у т.ч. й України) культурна різноманітність населення є новим явищем, адже до недавнього часу вони були більшою чи меншою мірою гомогенними в етнічному відношенні, що, власне, й покладалось в основу творення національних держав.

В абсолютних величинах найбільше мігрантів, тобто осіб, які народилися в іншій країні, проживають у США (39 млн.), де вони становлять 13 % населення. В традиційно іммігрантських Канаді, Австралії, Новій Зеландії чисельність іммігрантів менша (відповідно, 6,2 млн., 5 млн., та 900 тис.), однак питома вага в населенні більша. Впродовж останніх 10 років чисельність іммігрантів у США зростає на 40% (у 1996 р. було 27,7 млн.), у Канаді – на 26% (1996 р. – 4,9 млн.).

Серед європейських країн частка іммігрантів найвища в Люксембурзі та Швейцарії: понад третина і майже чверть населення. Здебільшого це громадяни інших європейських країн. В Ірландії, Австрії, Німеччині, Швеції, Бельгії, Іспанії, Нідерландах, Греції та Великобританії питома вага мігрантів перевищує 10%.

Таблиця 1

Питома вага іммігрантів (народжених в іншій країні) та іноземців (громадян зарубіжних держав) у населенні деяких країн, %

	1996		2000		2004		2006	
	Іммігранти	Іноземці	Іммігранти	Іноземці	Іммігранти	Іноземці	Іммігранти	Іноземці
Люксембург	31.5	34,9	33.2	37,3	33.1	39,3	34,8	41,6
Швейцарія	21.3	18,9	21.9	19,3	23.5	20,2	24,1	20,3
Ірландія	6.9	3,2	8.7	3,3	11.0	5,5	14,4	6,3
Австрія	-	8,6	10.5	8,8	13.0	9,5	14,1	9,9
Німеччина	11.9	8,9	12.5	8,9	-	8,2	12,9	8,2
Швеція	10.7	6,0	11.3	5,4	12.2	5,3	12,9	5,4
Бельгія	9.8	9,0	10.3	8,4	11.7	8,4	12,5	8,8
Іспанія	-	1,4	-	3,4	-	8,7	11,9	10,3
Нідерланди	9.2	4,4	10.1	4,2	10.6	4,3	10,6	4,2
Греція	-	-	-	2,9	-	5,0	10,3	5,3
Великобританія	7.1	3,4	7.9	4,0	9.3	4,9	10,1	5,8
Норвегія	5.6	3,7	6.8	4,0	7.8	4,6	8,7	5,1
Франція	-	-	-	-	-	-	8,3	5,6
Данія	5.1	4,7	5.8	4,8	6.3	4,9	6,6	5,1
Португалія	5.4	1,7	5.1	2,1	6.8	4,5	6,1	4,1
Словаччина	-	0,5	-	0,5	-	0,4	5,6	0,6
Чехія	-	1,9	4.2	1,9	4.9	2,5	5,5	3,1
Фінляндія	2.1	1,4	2.6	1,8	3.2	2,1	3,6	2,3
Угорщина	2.8	1,4	2.9	1,1	3.2	1,4	3,4	1,6
Італія	-	2,0	-	2,4	-	4,2	2,5	5,0
Польща	-	-	-	-	-	-	1,6	0,1
Австралія	23.3	-	23.0	-	23.6	-	24,1	-
Нова Зеландія	16.2	-	17.2	-	18.8	-	21,2	-
Канада	17.4	-	18.1	-	18.9	-	19,8	-
США	10.3	-	11.0	-	12.8	-	13,0	-

Джерело: *Trends in International Migration. Annual Report. 2002 Edition / SOPEMI. – Paris: OECD, 2003; International Migration Outlook. Annual Report. 2008 Edition / SOPEMI. – Paris: OECD, 2008. – P. 324.*

Словаччина та Чехія лідирують за часткою іммігрантів серед центральноєвропейських країн (5,6% та 5,5% відповідно) завдяки спадщині єдиної держави: в Чехії проживає значна кількість словаків, і навпаки. Водночас чисельність вихідців з інших держав у цих країнах постійно зростає.

Найвищі в Європі темпи росту чисельності іммігрантів впродовж останніх 10 років зафіксовані в Ірландії, де вона майже потроїлася (з 251,6 тис. в 1996 р. до 600 тис. у 2006 р.). Стрімко зростала кількість іммігрантів у Великобританії – на 49% (з 4,1 млн. у 1996 р. до 6,1 млн. у 2006 р.).

Етнічний склад іммігрантів у тій чи іншій країні зумовлений, перш за все, історичними зв'язками, колоніальним минулим та практикою рекрутування іноземної робочої сили. Тому в Німеччині та Австрії переважають вихідці з центральноєвропейських країн, колишньої Югославії та Туреччини. У Франції найбільше іммігрантів із Північної Африки. А для Великобританії важливим регіоном походження прибулих є Індія та Пакистан.

Інтенсифікація та урізноманітнення міграційних переміщень останнього часу виявилися у тому, що подекуди виникли етнічні громади іммігрантів, які походять із країн, раніше практично нічим з країнами призначення не пов'язаних. Наприклад, численна громада українців утворилася в Португалії, поляків – в Ірландії та Великобританії.

Нагадаємо, що сучасні міграції характеризуються вагомим сегментом тимчасових, обертових переміщень. Тому кількість людей, які в певний період свого життя перебували (працювали, навчалися) за кордоном і, таким чином, набули (привнесли) риси інших культур, значно перевищує чисельність осіб, які на даний момент проживають не в тих країнах, де вони народилися.

Варто зазначити також, що помітною є роль іммігрантів у забезпеченні не лише механічного, а й природного приросту населення країн призначення. Так, у Люксембурзі 49% народжень припадає на жінок-іноземок, у Швейцарії – 22,5%, Австралії – 23,2%, Англії – 15% [1, р.10]. Це означає, що ще швидше, ніж власне імміграція, зростає кількість осіб, у яких хоча б один з батьків є іммігрантом, тобто належить до іншої культури, що вкрай важливо у контексті посилення етнічної різноманітності.

За умов масового прибуття чужонаціонального населення, що є носієм відмінних поглядів, традицій, мови тощо, забезпечити гармонійний розвиток суспільства стає дедалі важче. Місцеве населення країн призначення, сприймаючи мігрантів як „інших”, часто ставиться до них із підозрою, принаймні у перший період після прибуття. З імміграцією асоціюється низка загроз: від втрати національної самобутності до тероризму. Відповідні настрої експлуатують праворадикальні політичні сили.

Дослідження, які проводилися в багатьох країнах світу, підтверджують, що збільшення етнічної різноманітності населення негативно позначається на національній єдності, послаблює соціальні зв'язки, які цементують суспільство. Це виявляється у зменшенні довіри громадян до властей, до засобів масової інформації, в обмеженні спілкування за місцем проживання і виникненні підозри до оточення, а в крайніх випадках – конфліктів [2].

Разом з тим серйозні науковці неодноразово наголошували, що конфліктні ситуації, навіть пряме протистояння, пов'язане з громадами іммігрантів, мають не етнічний, а соціальний характер. Відповідно, шляхи їхнього розв'язання потрібно шукати не стільки в царині міжетнічних стосунків, скільки соціальної взаємодії різних прошарків суспільства. Зокрема, коментуючи події осені 2005 р. в околицях Парижа, французькі автори ставили їх в один історичний ряд з подіями 1789, 1848, 1870, 1968 років, тобто найбільших соціальних потрясінь, які пережила Франція, наголошуючи, що рух іммігрантської молоді був зумовлений соціальними, політичними, а не етнічними вимогами [3].

Такий підхід до викликів міграційного різноманіття видається адекватнішим сучасним реаліям. Він передбачає врахування глибинних соціальних зрушень, обумовлених міжнародними переміщеннями населення, замість достатньо однолінійної етнокультурної чи й цивілізаційної парадигми, і, очевидно, є більш конструктивним, ніж апеляція до хрестоматійного «Захід є Захід, а Схід є Схід, і з місця їм не зрушити».

У цьому ж руслі перебувають і міркування інших дослідників, які вважають, що в науковій літературі, присвяченій соціальним змінам, що відбуваються під впливом міграції, зазвичай йшлося про те, наскільки успішно суспільство прийому інтегрує (асимілює) іммігрантів, іншими словами, наскільки прибуття іноземців впливає на мережу місцевих соціальних зв'язків, накопичений соціальний капітал. Однак іммігранти не лише «розладнують давніші системи домінування», а й трансформують соціальні, економічні, управлінські інститути країни перебування, завдяки чому формується **«капітал розмаїтості»** (diversity capital), тобто здатність соціальної системи до відкритості, інкорпорації багатьох нових груп, зокрема, іммігрантів, що є запорукою її сталого розвитку в умовах глобалізації, надзвичайно цінним інноваційним ресурсом [4].

Своїм виникненням цей ресурс завдячує **„транснаціоналізму”** (transnationalism), тобто формуванню, завдяки значній інтенсифікації різноспрямованої та різнохарактерної міжнародної мобільності, не поділеного державними кордонами соціального простору, на якому міцні та сталі соціальні зв'язки пов'язують людей, що формально належать до різних спільнот, організованих у формі національних держав.

На відміну від попереднього періоду, коли міграція асоціювалася з переселенням для постійного проживання, революція у засобах транспорту і зв'язку забезпечила реальну можливість працювати в одній країні, проте мати дім, сім'ю в іншій, здійснюючи постійні переміщення між ними. Навіть у випадку переселення за кордон для постійного проживання, сучасні засоби комунікації дають змогу мігрантам підтримувати тісний і постійний контакт з домівкою. Внаслідок цього все більше людей, які фізично знаходяться в одній країні, ідентифікують себе із іншою, або однаковою мірою пов'язані з обома, а то й більшою кількістю держав.

З одного боку, транснаціональний соціальний простір є продуктом масової міжнародної міграції, а з другого, – він справляє зворотний вплив на її обсяги і характер. З його формуванням дистанція між країнами походження та призначення неначе зменшується, оскільки технічні можливості та здешевлення транспортних і комунікаційних послуг дають змогу мігрантам постійно контактувати і набагато частіше відвідувати родину. Ці обставини, а також певний прогрес у забезпеченні свободи пересування, що виявляється у низці міждержавних двосторонніх та багатосторонніх домовленостей, призводять до все більшого поширення **циркулярних** (circular) міграцій, тобто таких, коли мігранти багаторазово переміщуються між двома або й більше державами, замість переселення для постійного проживання. Циркулярна модель міжнародної міграції дає змогу максимізувати заробітки в країнах, де вони вищі, витрачаючи їх на батьківщині, де життя зазвичай дешевше, зберегти родинні та інші соціальні зв'язки, уникнути болісного та тривалого процесу приживаності у іншомовному, іншокультурному середовищі. Водночас це означає, що мігранти значно менше, ніж у попередній період, налаштовані на возз'єднання сімей за кордоном, що було основним джерелом збільшення імміграції до розвинутих країн раніше. Таким чином, формування транснаціонального соціального простору призводить до зменшення питомої ваги переселенських міграцій за рахунок поширення циркулярних.

Ознаками „транснаціоналізму” є низка типових для сучасного світу явищ: 1) виникнення зарубіжних діаспор, тісно пов'язаних з материнськими націями численними соціальними зв'язками; 2) збільшення кількості людей, які мають не одну, а дві, навіть більше етнонаціональних ідентичностей; 3) міксація культурних елементів, взаємопроникнення культур завдяки глобальному поширенню інформації через світові мас-медіа; 4) глобальний рух капіталу, що уособлюється в транснаціональних корпораціях і супроводжується формуванням цілого прошарку їх працівників, спеціалістів та менеджерів,

кар'єра яких може бути пов'язана з багатьма країнами світу; 5) глобалізація фінансів у формі переказів заробітків мігрантів на батьківщину, значення яких як джерела доходу для країн, що розвиваються, постійно зростає; 6) посилення транснаціональної політичної активності неурядових та міжнародних організацій, інших акторів громадянського суспільства; 7) можливість конструювання, незалежно від місця фізичного перебування, ще й віртуальної присутності, або й участі (наприклад, у виборах) особи чи інституції завдяки Інтернет, мобільному зв'язку, супутниковому телебаченню і т.д.

У процесі транснаціоналізації соціального простору важливе місце посідають **перекази мігрантів**, обсяги яких, за даними Світового Банку, сягнули 2008 р. 283 млрд. доларів США (лише офіційними каналами), що на 6,7% більше, ніж 2007 р. (табл. 2). Суми переказів давно перевищують фінансову допомогу країнам, що розвиваються, за розмірами зіставлювані з прямими іноземними інвестиціями. Наприклад, за підрахунками Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Китай отримує 45% усіх іноземних інвестицій від 30–40 млн. китайців, які проживають у 130 зарубіжних країнах [5, р.30].

Основне значення переказів полягає у підвищенні рівня життя домогосподарств мігрантів, зменшенні бідності. Позитивно впливають вони на розвиток економіки: забезпечують додаткові інвестиційні ресурси, які, навіть витрачені на споживання, стимулюють виробництво завдяки мультиплікаційному ефекту [6, р.7]. Підраховано, що на кожний долар переказів припадає приріст вітчизняного виробництва вартістю у 2 долара [7, р. 192]. У науковій літературі це описується формулою п'яти «Т», що включає трансфери, транспорт, туризм, телекомунікації, торгівлю, тобто сфери, розвиток яких прискорюється через попит мігрантів, що, у свою чергу, сприяє розвитку всієї економіки [8]. Слід також підкреслити антициклічний ефект переказів, особливо важливий в умовах світової фінансової кризи. Приватні трансфери залишаються відносно стабільними навіть в мовах економічного спаду. Тому, за прогнозом Світового Банку, зменшення обсягів надходжень від мігрантів до країн, що розвиваються, у 2009 р. буде значно меншим, ніж скорочення потоків приватного та офіційного капіталу (лише на 0,9%, та за найгіршого сценарію – не більше, ніж на 6%) [9].

Таблиця 2

Країни, що розвиваються, які були найбільшими реципієнтами переказів мігрантів у 2008 р.

У млрд. доларів США		У відсотках від ВВП	
Індія	30,0	Таджикистан	45,5
Китай	27,0	Молдова	38,3
Мексика	23,8	Тонго	35,1
Філіппіни	18,7	Лесото	28,7
Польща	11,0	Гондурас	24,5
Нігерія	10,0	Ліван	24,4
Єгипет	9,5	Гайана	23,5
Румунія	9,0	Йорданія	22,7
Бангладеш	8,9	Гаїті	20,0
Пакистан	7,1	Ямайка	19,4

Джерело: *Ratha F., Mohapatra S., Xu Z. Outlook for Remittance Flows 2008-2010: Growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // Migration and development Brief. – 2008. – N.8.*

Окремо треба згадати про колективні перекази, які акумулюють значну грошову масу транснаціональних спільнот і спрямовуються на розвиток регіонів походження, передовсім, розбудову інфраструктури, охорони здоров'я, освіти тощо. Наприклад, від мексиканських земляцтв за кордоном, яких лише у США налічується понад 600, щороку для реалізації соціально значущих місцевих проєктів на батьківщині надходить, за оцінками, до 60 млн. доларів [10, р. 29]. Ефективність колективних переказів зростає у разі державної підтримки. Так, з 1993 р. у Мексиці діє програма, яка отримала назву «три до одного», коли на кожний долар колективних переказів додається один долар з державного бюджету, один – з бюджету штату, ще один – з муніципального бюджету.

Мають значення не лише грошові, а й так звані соціальні трансфери, тобто ідеї (у тому числі щодо демократії, здорового способу життя, гендерних ролей, прав людини та самоорганізації громадянського суспільства), моделі поведінки, ідентичність та міжлюдські зв'язки, що можуть використовуватися як соціальний капітал, який мігранти експортують на батьківщину. Особливо цінними є передані на батьківщину науково-технічні знання, накопичені в діаспорі. Наведемо приклад Індії. Висококваліфіковані індійці, які працювали менеджерами транснаціональних корпорацій, сприяли розвиткові сфери високотехнологічного виробництва на батьківщині: 19 з 20 провідних індійських компаній з виробництва програмного забезпечення були створені або управлялися вихідцями з діаспори. Розвиток галузі дав змогу відкрити 400 тис. нових робочих місць, отримати прибутки, що перевищили 6 млрд. дол. США на рік. Країна почала перетворюватися з експортера інженерно-технічних працівників на експортера високотехнологічних товарів і послуг [11, с. 5].

Під цим кутом зору дещо інакше виглядає проблема «відпливу мізків». Без сумніву, для деяких країн, що розвиваються, вона стоїть вкрай гостро: за підрахунками спеціалістів, понад половина освічених вихідців із країн Карибського басейну проживають у США, за кордон емігрували до 40% освічених турків та марокканців, 10% мексиканців, у т.ч. 30% тих, хто має докторський ступінь. Особливо швидко втрачає інтелектуальні ресурси Африка, внаслідок чого не лише погіршуються перспективи економічного розвитку, а й уповільнюється формування середнього класу, а отже, впровадження демократичних принципів та соціальної стабільності [12, р.3].

Разом з тим з міграцією кваліфікованої робочої сили пов'язані і позитивні ефекти для країн-донорів: мігранти можуть набути за кордоном нових знань, професійних зв'язків, які в разі повернення на батьківщину використовуються для її розвитку; навіть виїжджаючи надовго, вони залишаються цінним ресурсом для своїх країн як інвестори, носії нового досвіду, організатори ділової чи культурної співпраці між державами. Завдяки поширенню циркулярної моделі міграції, на думку низки дослідників, є підстави говорити про те, що «відплив мізків» поступово набуває характеристик **«циркуляції мізків»**, яка сприяє розвитку країни походження. Проте така трансформація не відбувається автоматично і потребує значних зусиль як з боку країни походження, так і призначення мігрантів, наполегливої співпраці між ними [13].

І грошові, і соціальні трансфери є наслідком міцної пов'язаності між мігрантами, які перебувають за кордоном, та їхніми рідними й близькими на батьківщині. Проте вони не лише існують завдяки транскордонним соціальним зв'язкам, а й їх створюють, розширюють і урізноманітнюють.

За таких умов зростає значення **діаспор**, які з етнічних об'єднань, що опікуються збереженням національних традицій мігрантів у чужонаціональному оточенні, перетворилися на важливі соціальні, культурні та економічні організми сучасного світу, відіграють важливу роль у розвитку і країни походження, і країни перебування, взаємовідносин між

ними (табл. 3). Деякі дослідники характеризують діаспори як «**транснаціональні спільноти**», тобто нові типи соціальних утворень, що формуються у транснаціональному соціальному просторі, і вважають цей термін більш відповідним [14]. Саме він використовувався у доповіді Генерального Секретаря ООН на першій в історії сесії Генеральної Асамблеї, присвяченій міжнародним міграціям як фактору глобального розвитку [15]. Інші автори вважають, що не всі діаспори мають транснаціональний характер, однак погоджуються, що транснаціональні спільноти, безумовно, формуються в рамках діаспор [16]. Попри різні визначення, немає сумнівів, що і кількість, і склад діаспор, які, звичайно, існували й раніше, значно поповнилися внаслідок масовості міграційних переміщень останніх десятиліть.

Таблиця 3

Деякі найчисельніші діаспори

	Млн.	Відсоток до населення материнської країни
Філіппіни	7,5	9,0
Індія	20	1,9
Пакистан	4	2,8
Китай	30–40	2,9
Японія	0,9	0,7
Мексика	19	19,0

Джерело: *Hugo G. Migrants in Society: Diversity and Cohesion / Global Commission on International Migration. – Geneva, 2005.*

Інколи діаспорам, особливо тим, які підтримують постійні зв'язки із країною походження, самоідентифікуються з нею, закидають створення перешкод успішній інтеграції ново-прибулих у суспільство країни перебування. Адже меншини іммігрантського походження, навіть у третьому поколінні після прибуття, часто характеризуються нижчим, ніж у корінного населення, рівнем зайнятості та освіти, гіршими житловими умовами та анклавним розселенням, низькою соціально-економічною мобільністю. Вони живуть, так би мовити, у «паралельному світі», в окремих районах, де панує інша мова, є свої магазини, школи, місця відпочинку [17, р.7]. Разом з тим дослідження доводять, що, як це не парадоксально, міцні зв'язки в рамках етнічної групи виступають важливою складовою інтеграції в суспільство країни прийому, оскільки вони полегшують болісний процес адаптації до нових умов, забезпечують мігрантам відчуття захищеності і впевненості, що спрощує досягнення ними успіхів у новому суспільстві. Крім іншого, взаємодопомога членів етнічних громад звільняє приймаюче суспільство від додаткових витрат на облаштування прибулих. Звідси висновок про необхідність використання потенціалу діаспор при налагодженні співпраці і діалогу між місцевим населенням та іммігрантами.

Що ж до країни походження, соціальне значення діаспори полягає у тому, що вона може відігравати важливу позитивну роль у розвитку завдяки грошовим переказам, забезпеченню соціальної мережі, через яку на батьківщину потрапляють інвестиції, знання та ідеї. Соціальні зв'язки діаспори можуть використовуватися для налагодження експорту товарів, вироблених на батьківщині, тобто розвитку міжнародної торгівлі, яка, в свою чергу, надає додаткового імпульсу економіці. Так, попит мігрантів приваблює імпорт до країн перебування з країн походження. За підрахунками вчених, десятивідсоткове

зростання чисельності іммігрантів збільшує експорт в країни походження на 4,7%, а імпорту з них – на 8,3% [18, с. 54]. Крім економічної, діаспори відіграють і політичну роль: сильні діаспори організують потужне лобі, що виступає провідником інтересів країни походження за кордоном. Достатньо згадати роль єврейської чи вірменської діаспор у відстоюванні інтересів відповідних країн.

Потенціал, який мають діаспори, знаходить дедалі ширше визнання. Уряди деяких країн активно залучають їх для розв'язання не лише економічних, а й політичних питань. Вибірчі кампанії таких країн, як Мексика, Домініканська Республіка та ін., значна кількість вихідців з яких проживають у США, відбувалися не лише на власній, а й на американській території [19, р.6]. Ці країни, а також Бразилія, Колумбія, Коста-Ріка, Еквадор, Сальвадор, Перу, Панама, Уругвай запровадили певні форми подвійного громадянства. Так, країни Латинської Америки уклали між собою, а також з Іспанією та Португалією, двосторонні угоди, які передбачають збереження первинного громадянства при натуралізації в іншій державі, що є стороною договору. До конституції Мексики 1998 р. внесено поправки, за якими громадянин ні за яких обставин не може бути позбавлений мексиканського громадянства, навіть якщо він набув громадянство іншої держави. Понад те, особам мексиканського походження, які втратили громадянство своєї країни, набувши іншого, здебільшого американського, було надано право поновити його. Шляхом визнання подвійного громадянства пішла й низка інших держав, зокрема, з 2001 р. воно допускається Австралією, стало фактом в Канаді, США, Німеччині і т.д.

У Бразилії та Мексиці громадяни, які проживають за кордоном, беруть участь у виборах, а колумбійці можуть обирати своїх представників у законодавчий орган на батьківщині. В результаті поправок до конституції 2001 р. 2,7 млн. італійських емігрантів змогли обрати 6 сенаторів та 12 членів нижчої палати італійського парламенту. Аналогічними правами користується численна португальська діаспора [20, р.15].

Таким чином, внаслідок міграції держава все частіше розглядається не як територіальна, а як соціальна єдність. Зникає правило, яке раніше здавалося непорушним, згідно з яким індивід мав бути громадянином лише однієї держави-нації, а держава всіляко перешкождала розмиванню чітких рамок стосунків між нею та громадянином, тобто інституту громадянства, запобігаючи подвійному (множинному) громадянству. Загалом на сьогодні, у відповідь на поширення транснаціоналізму, понад половина держав світу тією чи іншою мірою визнає та допускає подвійне (множинне) громадянство.

Завдяки розвиткові діаспор формуються **міграційні мережі**, по яких рухається більшість сучасних мігрантів. Люди прямують переважно туди, де можуть розраховувати на використання соціального капіталу, тобто підтримку родичів, друзів, які можуть допомогти у здійсненні переїзду (позичити кошти, забезпечити офіційне запрошення, що є підставою для оформлення візи, надати необхідну для переїзду інформацію), а також, що особливо важливо, в облаштуванні в країні призначення (надати перше житло, підшукати роботу, допомогти в оформленні документів на перебування тощо).

Під визначення соціальних мереж підпадають також численні посередники, агенти з працевлаштування, міграційні адвокати, транспортні компанії та контори з найму житла чи переказу грошей на батьківщину, вся інфраструктура міграції, яка існує і у правовому полі держав, і поза ним, у напівлегальних, а то й відверто кримінальних формах (переправники нелегальних мігрантів та торговці людьми).

Все це дало підставу говорити про міграцію як про розгалужений міжнародний бізнес, що має значний бюджет, створює сотні тисяч робочих місць по всьому світові, управляється низкою осіб та організацій, кожна з яких зацікавлена у його розвитку і прагне досягти власних комерційних цілей [21, р.12].

Міграційні мережі мають велике соціальне, психологічне, культурне, релігійне, економічне значення для розвитку міграційного процесу. Вони впливають на його інтенсивність, спрямування та склад. Завдяки ним об'єктивно обумовлені різницею у рівнях життя, заробітку, особистої та громадської безпеки міграції можуть відхилитися від траєкторії свого розвитку, існувати навіть тоді, коли матеріальні стимули до переїзду незначні або й зовсім відсутні. За тих же обставин міграційні переміщення виникають між країнами, жодними іншими зв'язками не поєднаними. Наприклад, на думку португальських фахівців, вирішальною для розвитку трудової міграції з України до Португалії була діяльність українських туристичних фірм, які заохочували і організовували перевезення робітників [22, р.26].

Функціонування міграційних мереж в цілому, та міграційного бізнесу зокрема, не лише призводить до трансформації логіки міграційних процесів, а й значно ускладнює їх регулювання, що часто не враховують державні та міждержавні структури, які здебільшого застосовують застарілі адміністративні схеми не усвідомлюючи, що держава як така фактично втратила монополію на контроль за міждержавними переміщеннями населення.

Хоча міжнародна міграція відбувається між країнами, проте в рамках окремих держав іммігранти розміщуються нерівномірно. Відповідно, вплив прибуття чужонаціонального населення найпомітніший там, де його концентрація найбільша. У зв'язку з цим необхідно згадати про так звані „глобальні” чи „світові” міста (global cities), міцно інкорпоровані у світову економіку, виникнення яких відбувалося водночас із наростанням масштабів і урізноманітнення міжнародних переміщень і безпосередньо з ними пов'язане. Глобальних міст на планеті налічується приблизно 40. Тут розташовані штаб-квартири транснаціональних корпорацій, офіси міжнародних організацій, провідні торговельно-фінансові установи і, відповідно, найбільші міжнародні аеропорти, готелі тощо. Саме в них концентрується глобальна еліта висококваліфікованих спеціалістів, менеджерів, підприємців. Водночас цим містам притаманний ринок праці із значним сегментом низькооплачуваних і непрестижних робочих місць в обслуговуванні, які непривабливі для місцевого населення і вимагають численних робочих рук менш кваліфікованих мігрантів. Тому в глобальних містах відсоток іммігрантського населення постійно зростає.

Прибуття мігрантів, очевидно, справляє позитивний вплив на розвиток найбільших метрополій. Дезурбанізація, відплив міського населення з великих міст у передмістя, що спостерігалася в індустріально розвинутих країнах у 60–70-ті роки минулого століття, була призупинена значною мірою внаслідок зростання імміграції. Певні групи мігрантів, оселившись у депресивних міських районах, сприяли їх відновленню та розквіту.

Разом з тим у глобальних містах зростає соціальна напруженість, що обумовлено не лише концентрацією мігрантів в них, а й тим, що саме тут найбільш численними є найбільш вразливі представники місцевого населення. Ця категорія місцевих жителів (а також нещодавніх іммігрантів, які займають нижчі сходинки на соціальній драбині) відчуває конкуренцію з боку новоприбулих на ринку праці малокваліфікованої робочої сили та на ринку дешевого житла. Тому саме ці верстви найбільш вороже ставляться до іммігрантів, є соціальною базою для радикальних угруповань антиіммігрантського націоналістичного спрямування.

Посилення соціальних викликів пов'язане і з такою рисою сучасних міжнародних міграцій, як менша селективність. Оскільки переїзди стали легше здійснюваними, в них беруть участь ширші верстви населення, ніж раніше, представники різноманітних гендерних, вікових, релігійних, соціально-економічних та культурних груп. У тому числі, до міграції вдаються менш забезпечені, менш освічені, гірше інформовані особи, які раніше не могли б здійснити переїзд.

У регулюванні міграційних переміщень провідними державами призначення відбувається певна „біфуркація” [23]. Так, висококваліфіковані мігранти користуються пільгами, що обумовлено потребами економіки постіндустріального суспільства, де інтелект перетворюється на основну рушійну силу. В результаті впродовж останніх десятиліть серед іммігрантів до ЄС питома вага осіб з вищою освітою зросла з 15% до 25%, а до США – з 25% до 30% [24, р.54].

Більшість країн-реципієнтів намагаються стримати імміграцію некваліфікованих осіб. Останні або вдаються до нелегальних переміщень з усіма похідними їх наслідками для свого становища, або (і) стикаються з багатьма перешкодами при облаштуванні та інтеграції в суспільстві прийому, опиняючись на його маргіналах. За таких умов соціальні виклики, обумовлені міграціями, пов’язані не стільки з етнічною диверсифікацією, а, передовсім, соціальним розшаруванням, особливо помітним серед бідніших верств емігрантського населення, представники яких демонструють більше культурних відмінностей внаслідок меншого включення в суспільство, що приймає.

У цьому контексті зі значними соціальними ризиками пов’язана міграція жінок, які дедалі активніше беруть участь у міжнародних переміщеннях і складають практично половину міграційних потоків. Фемінізація перетворилася на характерну рису сучасної міграції завдяки структурним змінам у світовій економіці, а саме, швидкому зростанню індустрії послуг, яка на сьогодні забезпечує до 2/3 робочих місць, а в деяких країнах, навіть більше (89% ВВП в Гонконзі створюється у сфері послуг). Отже, потреби у жіночій робочій силі, переважно некваліфікованій, зростають, однак все меншою мірою задовольняються за рахунок місцевого населення (жінки в розвинутих країнах активно виходять на ринок праці, проте претендують на престижніші і вище оплачувані робочі місця). Натомість серед працівниць у громадських та домашніх послугах, у секторі розваг переважають жінки-іноземки. Внаслідок специфіки сфер зайнятості, жінки-мігрантки часто потрапляють у неформальні, „тіньові”, навіть криміналізовані сегменти ринку праці. Вони частіше залишаються в ізоляції в суспільстві прийому, що має несприятливі наслідки як для психологічного стану, так і захисту трудових прав, працюють у важких умовах, мають ненормований робочий день, наражаються на ризик не лише трудової, а й сексуальної експлуатації [25].

«Чорних людей на чорних роботах» часто характеризують як етнічний субпролетаріат або **етно-клас** (ethclass), який утворився в розвинутих країнах внаслідок імміграції [26]. Поєднання класових та етнічних ознак спостерігалось і раніше (наприклад, панівний клас імперій), проте сучасний етно-клас, за одним із визначень, є результатом «систематичної і стабільної комбінації матеріального класового становища на найнижчому рівні та специфічних культурних характеристик», базою для його виникнення є стале соціальне виключення внаслідок етнічного походження [27, р.8]. Самоусвідомлення етно-класу надає класовій боротьбі нового дихання (що, зокрема, продемонстрували уже згадані вище події осені 2005 р. в Парижі), коли класові вимоги доповнюються етнічними та конфесійними [28].

У контексті суспільних наслідків міграції доби глобалізації концепція етно-класу набула розвитку у нещодавно запропонованому дослідниками терміні «глобальний клас», або, точніше, «**глобальні класи**» (global classes) [29], що вказує на соціально-економічну неоднорідність складу цієї групи населення. Основну частину «глобального класу» становлять керівники та спеціалісти транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій, державні службовці, що працюють у сфері міжнародних відносин. Завдяки міжнародним домовленостям вони користуються привілеями при перетині державних кордонів і є найбільш мобільною групою населення планети. Проте, пересуваючись з

однієї країни до іншої, вони відчують потребу у послугах так само стандартизованих домашніх помічниць, нянь, іншого обслуговуючого персоналу. Так формується друга, не привілейована частина «глобального класу».

Обумовлені впливами сучасних міграцій на соціальний розвиток виклики потребують від урядів цілеспрямованих дій у сфері включення іммігрантів у суспільство і забезпечення таким шляхом його безконфліктного розвитку і соціальної злагоди. Цим пояснюється значна увага, яку приділяють політиці інтеграції іммігрантів, що розглядається як неодмінний елемент міграційної політики розвинутих держав, як обов'язкова умова використання позитивного потенціалу міграцій. **Інтеграція** (включення, інкорпорація), згідно із сучасним розумінням та політичними рішеннями, зокрема, на рівні Європейського Союзу, є обопільним процесом, що передбачає не лише пристосування мігрантів до суспільства прийому, а й трансформацію суспільства країни перебування у відповідь на зростання етнічної розмаїтості населення. Спільні базові принципи ЄС у цій сфері, затверджені Європейською Радою 2004 р., зводяться до такого: інтеграція є динамічним процесом взаємного погодження між іммігрантами та мешканцями країн-членів; імміграція передбачає повагу до базових цінностей ЄС; працевлаштування є ключовою умовою інтеграції і вирішальною умовою забезпечення участі іммігрантів у суспільстві, їхнього внеску в суспільство і очевидності цього внеску для інших його членів; базові знання мови, історії, структури суспільства прийому необхідні для інтеграції іммігрантів, а створення умов для того, щоб вони набули ці знання, вкрай важливе для успішної інтеграції; освіта є вирішальною для підготовки іммігрантів, особливо їх нащадків, до більш активної ролі в суспільстві; доступ іммігрантів до суспільних інституцій та послуг нарівні з місцевими жителями є суттєвим базисом інтеграції; взаємодія між іммігрантами та громадянами – фундаментальний механізм інтеграції; різноманітність культур та релігій, гарантована Хартією фундаментальних прав, має забезпечуватися, якщо це не суперечить іншим правам чи національному законодавству; участь самих іммігрантів у демократичному процесі та у формуванні інтеграційних політик, особливо на місцевому рівні, сприяє інтеграції; включення питань інтеграції в галузеві політики на всіх рівнях – важлива складова у формуванні політики інтеграції та її реалізації [30].

На думку ряду авторитетних дослідників, найбільш відповідною сучасним реаліям моделлю інтеграції є «багатокультурність», що офіційно декларована в Канаді та Австралії, також у таких європейських країнах, як Великобританія, Нідерланди, частково Швеція та інші країни Скандинавії. Вона передбачає збереження іммігрантськими меншинами відмінних етнонаціональних рис, з одного боку, і готовність більшості населення прийняти і навіть заохотити культурну розмаїтість, пристосувати до неї свої суспільні інститути, з другого [31]. Варто підкреслити, що у багатокультурному суспільстві толерантна поведінка населення, як і толерантність державних та інших установ, не є продуктом особистих якостей, виховання, чи регламентуючих правил, а має цілком прагматичний характер, випливає із спільної для всіх різноманітних груп суспільства зацікавленості у суспільній злагоді та поступальному розвитку.

Таким чином, у глобалізованому світі, разом із збільшенням обсягів та урізноманітненням моделей міжнародних переміщень, вплив міжнародної міграції на соціальні перетворення постійно посилюється. Причому це відбувається об'єктивно, незалежно від економічної кон'юнктури, міграційних політик окремих держав чи міжнародних домовленостей між ними. Під впливом міграції урізноманітнюється етнічний склад населення, значних змін зазнає його соціальна структура, характер соціальних зв'язків. Соціально-етнічне розмаїття, що є результатом міжнародних переміщень, зростає в усіх сучасних суспільствах і є не лише об'єктивною реальністю, а й невідвратною тенденці-

єю. Забезпечити суспільну гармонію за таких умов стає все складніше. Однак, водночас, зростаюча різноманітність людських спільнот є важливим фактором, що посилює їхню життєздатність та креативність, сприяє поступальному розвитку. Це, зокрема, переконливо доводить досвід таких країн, як США, Канада, Австралія.

Хоча у перший період після прибуття іммігрантів урізноманітнення складу населення негативно впливає на гомогенність суспільства і рівень накопиченого у ньому соціального капіталу, проте лише доти, доки не створюється нова ідентичність, що базується на незаперечних спільних і для місцевого населення, і для прибулих цінностях, таких як верховенство закону, права людини, недискримінація на основі раси, національності, статі, віку тощо.

Як свідчить історія традиційних імміграційних країн, кожна нова хвиля імміграції, наприклад, ірландська, єврейська, італійська, на першому етапі демонструвала активну релігійність, вірність традиціям, гуртуючись навколо спільних вірувань та етнокультури і шукаючи в них основи свого буття в чужому оточенні. Сучасна активізація мусульманської релігійності в Європі відбувається за тією ж схемою. Проте історикам іммігрантських громад у США та Канаді відомо, що певна їх відокремленість, що виявляється, наприклад, у переважанні шлюбів, які укладаються всередині етнічної чи релігійної групи, тісних зв'язках з країною походження, є обмеженою у часі і характерною, як правило, для одного-двох поколінь. Згодом через тисячі і мільйони особистих взаємодій між мігрантами та місцевим населенням змінюються мігранти, а тією ж мірою змінюється і суспільство, що приймає. Поступово формується нова ідентичність, що неодноразово вже відбувалося в історії.

Хоча масштаби міграції іноземців в Україну не зіставляювані із обсягами міграційних потоків у розвинутих державах, залучення до загальносвітових процесів, у т.ч. і міграційних, мало за наслідок збільшення кількості іноземців, які прибувають чи транзитом прямують через територію України. У той же час сотні тисяч українців, вихідців з України інших національностей змогли повернутися на історичну батьківщину, мільйони співгромадян отримали можливість виїжджати на роботу чи навчання, для постійного проживання за кордон, значним був рух етнічних меншин у напрямку материнських націй.

Все це позначилося на структурі населення. За даними Першого всеукраїнського перепису населення 2001 р., питома вага українців (порівняно з останнім радянським переписом 1989 р.) зросла з 72,7% до 77,8%, у 5,3 разу збільшилася кількість кримських татар (248,2 тис.). Натомість, питома вага росіян скоротилася на 4,8 відсоткових пункти (17,3% населення у 2001 р.), а чисельність євреїв зменшилася у п'ять разів і становила лише 103 тис. осіб. Скоротилася чисельність також деяких інших етнічних меншин: на 35% стало менше чехів, на 34% – поляків, на 19% – словаків, на 12% – німців, на 7% – греків, на 4% – угорців [32].

Водночас міграція була основною причиною кількісного зростання низки етнічних груп. Так, кількість азербайджанців збільшилася на 20% (45,2 тис.), грузин – майже у півтора рази (34,2 тис.), вірмен – у 1,8 разу (99,9 тис.). Перепис показав також, що на 50% в Україні стало більше корейців (12,7 тис.), у 30 разів зросла чисельність турків (8,8 тис.), у 9 разів – курдів (2 тис.), у 8 разів – в'єтнамців (3,9 тис.) і представників народів Індії та Пакистану (1,5 тис.), у 5 разів – арабів.

Хоча перелічені нетипові для населення України національності все ще малочисельні і не справляють суттєвого впливу на етнічну структуру населення, швидкі темпи їх зростання засвідчують загальносвітову тенденцію, яка в майбутньому може набути більш виразних рис, відповідно, обумовити суттєвіші зміни в суспільстві.

Не можна нехтувати також і тим, що внаслідок масового виїзду за кордон з метою

заробітку в останнє десятиліття в зарубіжних державах сформувалися нові українські діаспори, чисельно зросли традиційні осередки українського етносу. Наприклад, за офіційними даними, в Португалії 2006 р. проживали 41,9 тис. українців, в Іспанії – 67 тис., в Чехії – 102 тис., в Італії – 120 тис., в Німеччині – 129 тис.[33], тобто лише в цих країнах – півмільйона громадян. Разом із нелегальними трудовими мігрантами, які статистично не обліковуються, масштаби української присутності в зарубіжних державах ще більші. За таких умов повернення мігрантів з-за кордону та використання соціального капіталу діаспор у країнах перебування набуває ваги реального ресурсу розвитку України.

Тому при формуванні міграційної політики та з метою щонайповнішого використання позитивного потенціалу міжнародної міграції необхідно вивчати і враховувати соціальні зміни, спричинені переміщеннями населення, зарубіжний досвід державного регулювання в умовах розмаїтості. Зокрема, визнання міграції як структурного елементу суспільного розвитку повинно супроводжуватися розробкою відповідних законодавчих механізмів. Має бути створена інфраструктура міграційного менеджменту, професійна міграційна бюрократія, яка діяла б і у центрі, і на місцевому рівні.

Ключовим питанням міграційної політики повинно стати забезпечення прав мігрантів, запобігання дискримінації на всіх етапах міграційного процесу, тобто виїзду, переїзду, облаштуванню на новому місці, що можливо лише за співпраці країн походження, транзиту та призначення.

Щодо імміграції іноземців у центрі державної уваги має бути політика інтеграції. Причому вузьке її розуміння – лише як облаштування прибулих, забезпечення їхнього доступу до ринку праці та житла, до соціального страхування та освіти – недостатнє. Воно повинно враховувати ключові для суспільного розвитку питання, такі як еволюція національної ідентичності, громадська активність та політична участь. Цілеспрямовані дії держави у процесі інтеграції є обов'язковими. Адже її бездіяльність, з одного боку, може призвести до маргіналізації і самоізоляції іммігрантських груп, а з другого, спровокувати расизм та ксенофобію місцевого населення, певні верстви якого ладні спрямувати негативну соціальну енергію проти іммігрантів.

З метою гармонізації стосунків між мігрантами та корінними мешканцями, через систему освіти та засоби масової інформації потрібно формувати сприятливу громадську думку, виховувати ставлення до міграційних перемішень не як до загрози, а як до додаткової можливості збагачення суспільства.

З другого боку, держава зацікавлена у розвитку міцних та систематичних зв'язків з діаспорою, формуванні активної політики щодо неї. Спільноти співвітчизників за кордоном слід розглядати не лише як об'єднання, що зберігають мовні та культурні традиції, а й як осередки, що мають необхідний потенціал для встановлення важливих для України міжнародних контактів. Проте головним завданням політики щодо діаспор має бути заохочення повернення мігрантів на батьківщину, щонайповніше використання їхнього соціального, інвестиційного, трудового, інтелектуального потенціалу в інтересах України.

Джерела

1. *Hugo G. Migrants in Society: Diversity and Cohesion / Global Commission on International Migration. – Geneva, 2005. – P.10.*
2. *Lloyd J. Study Paints Bleak picture of Ethnic Diversity // Financial Times. – October 8. – 2006. – www.ft.com*

3. Блум А., Серрано С. Ответ Элен Каррер д'Анкос // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 6 (44). – <http://magazines.russ.ru/nz/2005/6/>
4. Рубл Б. Капітал розмаїтості: транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві. – К.:Критика, 2007.
5. *Migration in the Interconnected World: New Directions for Action*. Report of the Global Commission on the International Migration. – Geneva, 2005. – P.30.
6. Haas H. International Migration, remittances and development: myths and fact // *Global Migration Perspectives*. – 2005. – N 30. – P.7.
7. *Costs and Benefits of International Migration*. World Migration Report 2005. – IOM, 2005. – P. 192.–494 p.
8. Lowell L., Gerova S. *Diasporas and Economic Development: State of Knowledge*. – Washington: World Bank, 2004. – www.siteresources.worldbank.org
9. Ratha F., Mohapatra S., Xu Z. Outlook for Remittance Flows 2008 – 2010: Growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient // *Migration and development Brief*. – 2008. –N.8.
10. *Migration in the Interconnected World: New Directions for Action*. Report of the Global Commission on the International Migration. – Geneva, 2005. – P.29.
11. *Социально-незащищенные группы населения. Отдельные вопросы: Решение новых вопросов в области миграции/ ООН. Экономический и Социальный Совет*. – E/ESCAP/CESI(2)2// – 19 September 2005.
12. Tanner A. Brain Drain and Beyond: Returns and Remittances of Highly Skilled Migrants // *Global Migration Perspectives*. – 2005. – N 24. – P.3.
13. *Diaspora Network and the international Migration of Skills: How Countries Can Draw on Their Talent Abroad /Ed. By Y.Kuznetsov*. – Washington: World Bank, 2006.
14. Faist T. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. – Oxford: Oxford University Press, 2000.
15. *Международная миграция и развитие. Доклад Генерального секретаря. ООН А/60/871*.
16. Vertovec S. *The Political Importance of Diasporas* // www.migrationinformation.org
17. Vertovec S. *Diasporas Good? Diasporas Bad?* // *Metropolis World Bulletin*. – 2006. – N 6. – P.7.
18. Глуценко Г. Транснационализм мигрантов и перспективы глобального развития // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2005. – № 12. – С. 50–57.
19. Levitt P., Nyberg-Sorensen N. *The Transnational Turn in Migration Studies* // *Global Migration Perspectives*. – 2004. – N 6. – P.6.
20. Biscaro A. *The Italian Transnational Citizen: Casts a Vote and Scores a Goal* // *Metropolis World Bulletin*. – 2006. – N 6. – P.15.
21. Salt J. *Toward a Migration Management Strategy* // *Proceedings of the Seminar on Managing Migration in the Wider Europe/ Council of Europe*. – Strasbourg, 1999. – P. 5–27.
22. Baganha M., Marques J.-C., Gois P. *The Unforeseen Wave: Migration from Eastern Europe to Portugal* // *New Waves: Migration from Eastern to Southern Europe*. – Lisbon: Luso-American Foundation, 2000. – P.26.
23. Castles S., Miller V. *The Age of Migration*. – London: Macmillan, 2003.
24. *Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy: World Migration 2008*. – Geneva: IOM, 2008. – P.54.
25. *A Passage to Hope. Women and International Migration: State of World Population 2006*. – UN-FPA, 2006. – www.unfpa.org/swp/2006/
26. Драгунский Д. Демографический туман и национальные перспективы // *Русский архипелаг*. www.archipelag.ru

27. *Baganha M., Marques J.-C., Fonseca G.* Is an Ethclass Emerging in Europe? The Portuguese Case. – Lisbon: Luso-American Foundation, 2000. – P.8.
28. *Военков М.* 13 тезисов о классовой борьбе в России // Альтернативы. – 2006. – № 2. – www.alternativy.ru
29. *Sassen S.* Emergent Global Classes and What They Mean for Immigration Politics // www.migrationinformation.org
30. *A Common Agenda for Integration Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union.* COM(2005) 389 final.
31. *Biles J., Winnemore L., Michalowski I.* Policies and Models of Incorporation. A Transatlantic Perspective: Canada, France, and The Netherlands. – Barselona, 2007.
32. *Національний склад населення України та його мовні ознаки: За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року/ Державний комітет статистики України.* – К., 2003.
33. *International Migration Outlook. Annual Report. 2008 Edition / SOPEMI.* – Paris: OECD, 2008.

Аннотация. Стаття посвящена важнейшим социальным изменениям, происходящим под воздействием международных миграций в условиях глобализации, возникновению новых общественных явлений, а также наполнению новым содержанием некоторых из существовавших ранее. В частности, в ней рассмотрено формирование транснационального социального пространства, «капитала разнообразия», новая роль диаспор, трансформация этно-класса и т.д.

Summary. The article covers the most important social transformations resulting from the international migrations in the context of globalization. It describes the development of new social phenomena as well as the process of supplementing new meaning to the ones that existed earlier. In particular, the article analyses the formation of the transnational social spaces, “diversity capital”, new role of diasporas, transformation of ethno-class, and other issues.

Стаття надійшла до редакції журналу 27.01.2009 р.